

Nadia Gergało-Dąbek

Centrum Europy Wschodniej UMCS

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4065-4511>

e-mail: nadia.gergalo-dabek@mail.umcs.pl

Językowe środki definiowania podmiotowości państwa (na przykładzie Ukrainy)

1. Wprowadzenie

Podmiotowość państwa jako pojęcie interdyscyplinarne łączy w sobie takie dziedziny jak prawo międzynarodowe, polityka i nauki społeczne. W pierwszej z nich podmiotowość jest jedną z najstarszych instytucji. Kluczowy element tego pojęcia stanowi sprawstwo, rozumiane jako zdolność do niezależnego kształtowania siebie, swojego losu oraz prowadzenie działań w charakterze niezależnego i suwerennego podmiotu na arenie międzynarodowej i w relacjach wewnętrznych¹. Podmiotowość wyznacza granice uprawnień państwa (czy innego podmiotu prawa międzynarodowego²) oraz jego miejsce w globalnym porządku prawnym i politycznym, przez co uznaje się ją za fundamentalny element międzynarodowego prawa publicznego i stosunków międzynarodowych. Bycie uznawanym za odrębny i suwerenny byt przez innych aktorów stosunków międzynarodowych wynika z posiadania określonych cech i atrybutów, które czynią daną jednostkę państwową osobnym podmiotem, posiadającym swoje prawa i obowiązki w relacjach z innymi krajami.

Na podmiotowość państwa składają się różne elementy, takie jak terytorium, ludność, status, niepodległość, suwerenność, struktury rządów i władzy oraz prawo do ustanawiania porządku wewnętrznego, międzynarodowe uznanie, udział w organizacjach międzynarodowych, możliwości wpływania na scenę międzynarodową itp. Ważnym czynnikiem kształtowania podmiotowości jest posiadanie przez kraj wyraźnej i uznawanej tożsamości narodowej, która znajduje zakorzenienie w kulturze, historii, zwyczajach i tradycjach. Ich nośnik oraz przekaźnik w odniesieniu do określonej wspólnoty etnicznej czy narodowej stanowi język, pomimo swojej roli jako kluczowego elementu komunikacji pomiędzy członkami tej wspólnoty. Wobec tego jednym z atry-

¹ Zob. D. Marsh, G. Stoker, *Teorie i metody w naukach politycznych*, Kraków 2006, s. 273.

² Zob. M. Perkowski, *Podmiotowość prawa międzynarodowego współczesnego uniwersalizmu w złożonym modelu klasyfikacyjnym*, Białystok 2008, s. 66–67.

butów podmiotowości państw, w szczególności państw narodowych, jest również język narodu tytularnego, który wpływa na rozpoznawalność tego czy innego kraju i przyczynia się do uznania go za osobny byt prawnopolityczny. Uważa się go również jako ważny instrument polityczny do kształtowania, wyrażania i wzmacniania podmiotowości państwa oraz, w określonych przypadkach, do zmiany postrzegania danego kraju przez społeczność międzynarodową.

Problematyka podmiotowości jednostek politycznych jak dotąd była przedmiotem zainteresowania różnych badaczy³. Jednocześnie aspekty definiowania podmiotowości państwa poprzez środki i praktyki językowe oraz istotność tego zagadnienia dla koncepcji podmiotowości nie zostały dotychczas w pełni zbadane i zasługują na większą uwagę. Na aktualność badań w tym obszarze wpłynęła sytuacja geopolityczna, która zaistniała w 2014 r., gdy władze Federacji Rosyjskiej posłużyły się językiem (rosyjskim) jako wyznacznikiem granic imperialnej Rosji („Rosja kończy się tam, gdzie się kończy język rosyjski”⁴) i negocjowania podmiotowości państwa ukraińskiego. Wytuczając granice za pomocą własnego języka, Kreml rozpoczął w 2014 r. tzw. zbieranie ziem ruskich (rozumianych przez niego jako rosyjskie) od aneksji Krymu i hybrydowej okupacji Donbasu⁵. Jednocześnie Federacja Rosyjska odmawiała, co zresztą robi do dziś, Ukrainie podmiotowości na arenie międzynarodowej z uwagi na m.in. posługiwanie się przez sporą część obywateli tego kraju językiem rosyjskim.

Według propagandy rosyjskiej, opartej na mitach historycznych, dezinformacji i manipulacji, Ukraina nie jest podmiotem stosunków międzynarodowych, gdyż należy do „cywilizacji rosyjskiej” i strefy wpływów wyłącznie Federacji Rosyjskiej. Rosyjska agresja uzmysłowiła władzy i społeczeństwu ukraińskiemu, że język – w tym przypadku rosyjski – stanowi instrument geopolityczny, za pomocą którego Kreml pozbawia

³ Zob. np.: M. Karwat, *O kryteriach podmiotowości politycznej. Remanent pojęciowy*, [w:] *Granice teorii polityki. Świat zachodni w stanie zagrożenia*, red. W. Bulira, Lublin 2018, s. 153–184; *Idem*, *Podmiotowość polityczna wielkich grup społecznych, organizacji politycznych i jednostek (model eksplanacyjny)*, „Studia Nauk Politycznych” 1978, nr 4, s. 44–66; *Idem*, *Podmioty polityki oraz Podmiotowość polityczna*, [w:] *Leksykon pojęć politycznych*, red. M. Karwat, J. Ziółkowski, Warszawa 2013; P. Rutkowski, *Podmiotowość państwa we współczesnym świecie. Globalizacja a sterowność*, „Idea. Studia nad Strukturą i Rozwojem Pojęć Filozoficznych” 2018, No 2, s. 73–81 i in.

⁴ Zob.: *Матвиенко: «Логика Путина я отлично понимаю, он говорит, что Россия заканчивается там, где заканчивается русский язык...»*, Цензор.нет, 21 IV 2010, <https://censor.net/ru/n119373>, inf. 10 I 2024.

⁵ Władze Rosji konsekwentnie zaprzeczają czynnemu udziałowi swojej armii w przejęciu kontroli nad częścią obwodów donieckiego i ługańskiego, jednakże pojawia się coraz więcej dowodów, m.in. wypowiedzi dowódców rosyjskich i kolaborujących z nimi watazków donieckich, na to, że zajęcie Donbasu planowane było przez rosyjskie służby specjalne przez 2014 r. i zorganizowane przez nich z udziałem armii Federacji Rosyjskiej (zob. np.: *«Россия тогда ввела войска и спасла нас!» Ходаковский признал, что РФ в 2014 вторглась в Украину*, 6 IX 2023, <https://www.youtube.com/watch?v=FUCiRgZ-6D0>, inf. 10 I 2024; *«Никто в Донецке не хотел в РФ, все были за Украину» Российский пропагандист внезапно проговорился*, 17 VI 2023, <https://www.youtube.com/watch?v=Zlb5v0SNXrk>, inf. 10 I 2024; *Где вы были 9 лет назад? Как Гиркин начинал СВО в Славянске*, <https://www.youtube.com/watch?v=0t75-FSn20M>, inf. 10 I 2024.

inny kraj podmiotowości, a jego obywatele tożsamości, nazywając ich jednym narodem z Rosjanami i zaliczając do cywilizacji rosyjskiej. Jak zauważył niemiecki filozof i językoznawca Wilhelm von Humboldt, „każdy naród jest otoczony kręgiem swojego języka i może wyjść z tego kręgu, tylko przechodząc do innego”⁶.

Celem artykułu jest ukazanie znaczenia środków lingwistycznych i roli praktyk językowych w definiowaniu podmiotowości państwa ukraińskiego na arenie międzynarodowej, a także analiza zmian, które zaszły w tym obszarze pod wpływem rosyjskiej agresji na Ukrainę. W związku z tym zostanie podjęta próba przeanalizowania, za pomocą jakich działań i środków w obszarze językowym władze Ukrainy dokonują emancypacji od Rosji i zabiegają o postrzeganie kraju jako odrębnego bytu kulturowego i politycznego. Ponadto w celu zbadania roli środków i praktyk językowych w definiowaniu podmiotowości państwa pomocna będzie analiza porównawcza trzech dyskursów – anglojęzycznego, rosyjskojęzycznego i polskojęzycznego, co pozwoli na zrozumienie różnic i podobieństw w sposobie określania podmiotowości Ukrainy. W artykule wykorzystano takie metody badawcze jak analiza zawartości wzbogacona o techniki analizy dyskursu do zgłębienia znaczenia poszczególnych wyrażen językowych i ich wpływu na percepcję państwa ukraińskiego w różnych kontekstach społecznych i politycznych.

2. Znaczenie języka narodowego, środków lingwistycznych i praktyk językowych dla kształtowania i definiowania podmiotowości państwa

Podstawa teoretyczna do zbadania określonego w tytule tematu wynika z rozumienia roli języka w definiowaniu, kształtowaniu i wzmacnianiu podmiotowości państwa, zwłaszcza państwa narodowego. Według koncepcji nacjonalizmu Ernesta Gellnera⁷ język jest jednym z kluczowych elementów tworzenia i utrzymania narodowej tożsamości oraz fundamentalnym składnikiem wspólnoty narodowej, stanowiącym wspólną podstawę kulturową dla społeczności zbiorowej. Jako jeden z pierwszych pojęcie „naród” definiował za pomocą kryterium języka Johann G. Herder⁸, gdyż jego zdaniem to właśnie poprzez język naród wyraża swoją specyfikę kulturową, przekazuje wartości, tradycje i historię. Na znaczenie języka jako ważnego i nieodzownego czynnika tworzącego „duszę narodu” zwracał uwagę m.in. Joshua A. Fishman⁹. Język, jego środki i praktyki zajmują istotne miejsce również w teorii komunikacji międzynarodowej i międzykulturowej¹⁰. Z kolei teoria kultury politycznej umożliwia zrozumienie, w jaki sposób zwroty oraz wyrażenia językowe i – szerzej – dyskurs wpływają na kształtowanie

⁶ W. Humboldt, *Über die Verschiedenheiten des menschlichen Sprachbaues (1827–1829)*, [w:] *Idem, Gesammelte Werke*, Bd. VI, Berlin 1848, s. 60.

⁷ E. Gellner, *Narody i nacjonalizm*, przeł. T. Hołówka, Warszawa 1991.

⁸ J. G. Herder, *Wybór pism*, tłum. i wstęp T. Naumowicz, Wrocław 1987, s. 59–175 (*Rozprawa o pochodzeniu języka*, tłum. B. Płaczkowska), 489–494 (*Myśli o filozofii dziejów*).

⁹ J. A. Fishman, *Language and Nationalism. Two Integrative Essays*, Rowley (Mass.) 1973, s. 153.

¹⁰ T. Klementewicz, *Teorie stosunków międzynarodowych w strukturze wiedzy humanistycznej o systemie światowym (cywilizacji światowej)*, „Przegląd Strategiczny” 2012, nr 1, s. 22.

postaw politycznych, wartości, norm i wyobrażeń społecznych¹¹, w tym na świadomość istnienia odrębnych bytów politycznych takich jak państwo.

W przypadku kraju, jakim jest Ukraina, który przez długi czas przebywał w zależności kolonialnej od metropolii i zaznał jej wpływów, w tym językowo-kulturowych, nieodzowne wydaje się spojrzenie na kwestie podmiotowości z perspektywy teorii postkolonialnej (Edward Said, Ewa Thompson, Mykoła Riabczuk i in.). Teoria ta pomaga przeanalizować, jaką rolę odgrywają środki i praktyki językowe, w tym języka byłej metropolii, na percepcję Ukrainy przez społeczność międzynarodową w odniesieniu do podmiotowości.

Język jest często jednym z pierwszych elementów kulturowych, które zwracają uwagę na daną kulturę narodową. Państwo może budować swoją markę kulturową i zyskać rozpoznawalność poprzez właściwe używanie języka. Istotną rolę w definiowaniu, kształtowaniu i wzmacnianiu podmiotowości danego kraju odgrywa nie tylko sam w sobie język jako atrybut określonego państwa, ale też środki lingwistyczne i praktyki językowe, co przejawia się m.in. w aspektach opisanych poniżej.

Tożsamość kulturowa i narodowa

Poprzez środki oraz praktyki językowe, takie jak oficjalna pisownia i transliteracja antroponimów (np. Volodymyr zamiast Vladimir, Tetiana zamiast Tatiana itp.) oraz toponimów czy promowanie określonej terminologii, państwo ma możliwość kształtowania własnego brzmienia onimów, budowania i podkreślania swojej unikalnej tożsamości kulturowej i narodowej¹². Wprowadzając konsekwencję w zakresie praktyk nazewniczych, państwo akcentuje swoją odrębność i samoistność. W krajach, które przez pewien okres przebywały pod obcą dominacją, okupacją czy zależnością kolonialną, zmiana nazw geograficznych na ich oryginalne, historyczne formy przyczynia się do wzmocnienia w społeczeństwie poczucia tożsamości i świadomości dziedzictwa narodowego. Dbałość o właściwą wymowę, pisownię i użycie języka narodowego wpływa również na percepcję tego państwa przez społeczność międzynarodową jako osobnego bytu kulturowego i wzmacnia jego podmiotowość w systemie prawnopolitycznym.

Suwerenność i niezależność

Używanie własnego języka i stosowanie go w różnych dziedzinach życia państwa, takich jak administracja, edukacja czy oficjalna dokumentacja, przyczyniają się do podkreślania suwerenności i niezależności. Kontrola nad językiem jest kluczowa dla danego kraju, ponieważ dzięki temu może wyrazić swoją zdolność do samostanowienia i zarządzania wewnętrznymi sprawami. Będąc jednym z głównych elementów kul-

¹¹ Zob. np.: A. W. Jabłoński, *Kultura polityczna: tradycje i teorie*, [w:] *Teoretyczne i metodologiczne problemy badań nad kulturą polityczną*, red. Z. Blok, Poznań 2005, s. 26–28.

¹² Zob. np.: O. Фоменко, *Топоніми як маркери національної ідентичності: основні напрями досліджень*, [w:] *Національна ідентичність в мові і культурі: зб. наук. праць*, за заг. ред. А. Г. Гудманяна, О. Г. Шостак, Київ: Талком 2018, s. 201–206.

tury, język często stanowi symboliczną granicę między państwami. Przykładem rozgraniczenia krajów za pomocą języka jest obszar strefy Schengen w Unii Europejskiej – zmiana języka na tablicach drogowych, reklamach czy szyldach informacyjnych jest pierwszym sygnałem przekroczenia granicy. W ten sposób, mimo zniesienia kontroli granicznej wewnątrz tej strefy, to właśnie języki poszczególnych krajów wyznaczają symboliczne rozgraniczenia między państwami.

Komunikacja na arenie międzynarodowej

Środki i praktyki językowe wpływają na sposób, w jaki państwo komunikuje się z innymi podmiotami na arenie międzynarodowej. Użycie własnego języka w kontaktach dyplomatycznych i międzynarodowych odgrywa istotną rolę w wyrażaniu tożsamości państwowej, podkreślaniu niezależności, umacnianiu statusu danego kraju jako aktywnego uczestnika i podmiotu w relacjach międzynarodowych. Przykładowo, na przestrzeni post-sowieckiej użycie języka narodowego, a nie rosyjskiego, w kontaktach dyplomatycznych tak z Rosją, jak i między byłymi republikami sowieckimi¹³ jest demonstracją określonego państwa jako równoprawnego partnera, zdolnego do wyrażania swoich poglądów i obrony własnych interesów.

Kształtowanie polityki

Środki i praktyki językowe, takie jak nazewnictwo geograficzne czy tworzenie specjalistycznej terminologii, wpływają na kształtowanie polityki państwa. Poprzez kontrolę nad językiem oddziałuje ono na narrację i interpretację wydarzeń, wpływa na sposób, w jaki społeczeństwo rozumie własną historię. W okresie Związku Sowieckiego kontrola nad nazewnictwem geograficznym była jednym z narzędzi utrzymania jedności politycznej na całym obszarze tego kraju. Wprowadzenie rosyjskich nazw dla regionów, miast, ulic itp. w różnych republikach miało na celu ujednoczenie przestrzeni i podkreślenie centralnej roli Moskwy. Manipulacja nazewnictwem i językiem służyła przekształcaniu faktów historycznych i wydarzeń politycznych w sposób zgodny z narzuconą narracją i wizją władzy.

Jedność narodowa

Stosowanie spójnej terminologii i form językowych wzmacnia poczucie jedności w społeczeństwie oraz sprzyja jego konsolidacji i budowaniu więzi między obywatelami. Użycie określonych terminów czy form językowych staje się semantycznym znacznikiem wspólnoty, przekątnikiem wartości, które społeczeństwo uznaje za istotne, co służy zacieśnieniu więzi między obywatelami. W ten sposób język staje się narzędziem umożliwiającym wytwarzanie, przekazywanie i utrwalanie wspólnych norm i zasad społecznych.

¹³ Zob. np.: *Президенті Азербайджану та Казахстану під час зустрічі відмовилися спілкуватися російською*, UNIAN, 26 VIII 2022, <https://www.unian.ua/world/stalosya-prezidenti-dvoh-krajiv-pid-chas-zustrichi-vidmovilisa-spilkuvatisya-rosiyskoyu-11956140.html>, inf. 10 I 2024.

3. Język narodowy jako instrument emancypacji spod wpływów imperium oraz walki o podmiotowość państwa

Definiowanie podmiotowości państwa poprzez praktyki i środki językowe zarówno w języku narodowym danego kraju, jak i w językach komunikacji międzynarodowej może obejmować różne elementy, takie jak użycie odpowiednich przyimków i przedimków, sposób transliteracji endonimów, zwłaszcza standaryzowanych¹⁴, opartych na innym alfabecie niż łaciński w obiegu międzynarodowym. Jest to istotna kwestia w polityce międzynarodowej i dyplomacji, ponieważ sposób, w jaki mówi się o tym czy innym państwie, jego regionach i miejscowościach, może wpływać na postrzeganie tego kraju przez światową społeczność oraz na relacje międzynarodowe. W takich przypadkach język staje się instrumentem politycznym wywierającym wpływ na narrację i percepcję danego państwa oraz jego znaczenie i rolę w stosunkach międzynarodowych.

Jednym ze skutków dekolonizacji w XX w. było to, że dekolonizowane narody oczekiwały, iż pozostałe państwa będą się posługiwały oryginalnymi nazwami geograficznymi ich terytoriów i unikały toponimów kolonialnych (np. zamiast ang. Ivory Coast – Republic of Côte d'Ivoire, zamiast Ceylon – Sri Lanka itp.)¹⁵. Rosyjski kolonializm przez kilka stuleci pozbawiał Ukraińców ich historii¹⁶, kultury, języka, a nawet nazewnictwa (wiele toponimów zostało zmienionych, w tym sam wyraz „Ukraina” był zakazany¹⁷), przez to zaś odrębnej tożsamości, rozpoznawalności i podmiotowości. Ukraina walczy z agresją rosyjską nie tylko o jedność terytorialną i niezależność, ale też o odrębną tożsamość, dlatego dla władz tego państwa ważne było zaznaczenie za pomocą swojego języka granic symbolicznych i semantycznych, które uświadomią społeczności międzynarodowej, w tym Federacji Rosyjskiej, że „Ukraina – to nie Rosja”¹⁸. Pisząc o języku ukraińskim jako granicy państwowej, niemiecki socjolingwista Florian Coulmas trafnie zauważył, że „[j]ęzyki są instrumentami władzy i dominacji. Za ich pomocą państwo narodowe wyznacza idealne granice”¹⁹.

¹⁴ Endonim – rodzima, samookreślona nazwa miejsca lub obiektu geograficznego, używana na obszarze, gdzie on się znajduje. Przeciwieństwem do endonimów są egzonymy. Zob. M. Zych, *Polskie nazewnictwo geograficzne świata a praktyka kartograficzna*, „Polski Przegląd Kartograficzny” 2001, t. 33, nr 1, s. 10–23.

¹⁵ Zob. np.: Olabiyi Yai, *African ethnonymy and toponymy: reflections on decolonization*, [in:] *African ethnonymy and toponymy. Report and papers of the meeting of experts organized by Unesco in Paris, 3–7 July 1978*, Paris 1984, p. 39–50, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000059803>, inf. 10 I 2024.

¹⁶ Е. Наконечний, *Украдене ім'я. Чому русини стали українцями?* Львів 2001; O. Wasiuta, S. Wasiuta, *Przywłaszczenie historii jako sposób walki informacyjno-psychologicznej Rosji przeciwko Ukrainie*, „Nowa Polityka Wschodnia” 2022, nr 2 (33), s. 21–44, DOI: 10.15804/npw20223302 i in.

¹⁷ Zob. Г. Півторак, *Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов. Міфи і правда про трьох братів слов'янських зі „спільної колиски”*, Київ: Видавничий центр “Академія” 2001, s. 121.

¹⁸ Taki właśnie tytuł miała książka byłego prezydenta Ukrainy Leonida Kuczmy, wydana *nota bene* najpierw w Moskwie w języku rosyjskim (Л. Кучма, *Украина – не Россия*, Москва: Издательство Время Год 2003), a potem w Ukrainie w 2004 r.

¹⁹ F. Coulmas, *Sprachen sind Instrumente der Macht und der Herrschaft. Mit ihnen zieht der Nationalstaat ideelle Grenzen*, *Neue Zürcher Zeitung*, 21 IV 2022, <https://www.nzz.ch/feuilleton/ukraine-russlands-krieg-ist-auch-ein-kampf-der-sprache-ld.1679160?reduced=true>, inf. 10 I 2024.

Z początkiem rosyjskiej agresji dla państwa ukraińskiego ważne było, aby jego „branding” na świecie odbywał się w brzmieniu ukraińskim, a nie po rosyjsku. Dlatego w październiku 2018 r. Ministerstwo Spraw Zagranicznych Ukrainy zainicjowało akcję #KyivNotKiev, która miała na celu spowodować zmianę sposobu zapisu nazwy stolicy Ukrainy w języku angielskim z Kiev na Kyiv²⁰. Celem takiego działania było przekazanie społeczności światowej, że Ukraina nie należy do cywilizacji rosyjskiej i jest politycznie, a zwłaszcza kulturowo niezależna od Rosji. Taka zmiana przyczyniała się do wzmocnienia (a w przypadku percepcji Ukrainy przez część krajów można mówić o kształtowaniu) podmiotowości państwa ukraińskiego, gdyż wymowa i pisownia toponimów odzwierciedla wizerunek kraju i może wpłynąć na postrzeganie go przez innych. W tym konkretnym przypadku Ukraina argumentowała, że forma *Kyiv* jest bardziej poprawnym sposobem zapisu nazwy stolicy w języku ukraińskim i oddaje narodową tożsamość kraju.

Należy odnotować, że nie była to nowa inicjatywa, gdyż władze Ukrainy po raz pierwszy ustanowiły nazwę *Kyiv* jako oficjalną angielską pisownię stolicy państwa już w 1995 r.²¹ Na poziomie międzynarodowym normę taką zatwierdziła X Konferencja ONZ w sprawie Standaryzacji Nazw Geograficznych²², choć i to nie wpłynęło znacząco na sytuację, gdyż poza obszarem zaawansowanego protokołu dyplomatycznego większość członków społeczności międzynarodowej lekceważyła tę zmianę i nadal stosowała formę *Kiev*. Część komentatorów uważała, że jest to temat sztucznie wywołany przez nacjonalistów.

Aneksja Krymu i agresja Federacji Rosyjskiej na wschodnią Ukrainę w 2014 r. wpłynęła na postrzeganie tej kwestii przez społeczność międzynarodową. Jednocześnie zmieniło się podejście do dyskusji na temat nazewnictwa „Kiev vs. Kyiv”. Wraz z wieloma innymi aspektami związanej z tożsamością polityki Ukrainy rosyjska inwazja wzbudziła ogromne zainteresowanie tym zagadnieniem, nadając mu nowe znaczenie dla społeczeństwa krajowego i skłaniając społeczność międzynarodową do podjęcia powtórnej refleksji na ten temat²³.

Państwo ukraińskie zaczęło dbać nie tylko o to, aby na mentalnej mapie zarówno samych Ukraińców, jak i cudzoziemców ten atrybut i symbol (wymowa ukraiń-

²⁰ #CorrectUA – МЗС України звертається до світу – вживай #KyivNotKiev, МЗС України, 2 X 2018, <https://mfa.gov.ua/news/67521-correctua-mzs-ukrajini-zvertajetyjsya-do-svitu-vzhivaj-kyivnotkiev>, inf. 10 I 2024.

²¹ Zob. Постанова КМУ від 31 березня 1995 р. N 231 «Про затвердження Правил оформлення і видачі паспорта громадянина України для виїзду за кордон і проїзного документа дитини, їх тимчасового затримання та вилучення», Верховна Рада України, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231-95-%D0%BF#Text>, inf. 10 I 2024.

²² *Romanization system in Ukraine*, United Nations Working Paper Group of Experts on Geographical Names, Vienna, 2-6 May 2011, Working Paper No. 21, https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/ungegn/docs/26th-gegen-docs/WP/WP21_Roma_system_Ukraine%20_engl_.pdf, inf. 10 I 2024.

²³ D. Kirichenko, *In the fight against Russian influence in Ukraine, language matters. It's Kyiv, not Kiev*, Euronews, 19 V 2020, <https://www.euronews.com/2020/05/19/in-the-fight-against-russian-influence-in-ukraine-language-matters-it-s-kyiv-not-kiev-view>, inf. 10 I 2024.

ska) jednoznacznie wskazywał terytorium Ukrainy, gdzie tylko jest to możliwe. Akcja MSZ Ukrainy w sprawie zmiany pisowni stolicy kraju w języku angielskim z „Kiev” na „Kyiv” sprzyjała wzmocnieniu podmiotowości państwa. Poprzez wprowadzenie nowej pisowni Ministerstwo Spraw Zagranicznych Ukrainy dążyło do promowania bardziej autentycznego i zgodnego z ukraińską wymową zapisu nazwy miasta stołecznego dla użytkowników anglojęzycznych. Ta inicjatywa miała na celu mentalne odseparowanie Ukrainy od tzw. rosyjskiego świata w postrzeganiu międzynarodowym i złożenie hołdu krajowej tożsamości oraz poprawę percepcji ukraińskiej kultury i tradycji przez międzynarodową społeczność.

Działania MZS Ukrainy miały korzystny wpływ również wewnątrz państwa. Postkolonialna sytuacja językowa tego kraju doprowadziła do tego, że w społeczeństwie ukraińskim, w przeciwieństwie do większości państw narodowych, równowaga między rozumieniem języka jako symbolu tożsamości z jednej strony a środkiem komunikacji z drugiej została zachwiana. Dlatego analizowana akcja MSZ wzmocniła uznanie języka ukraińskiego jako oficjalnego m.in. wśród rosyjskojęzycznych obywateli Ukrainy przebywających tak w samym tym państwie, jak i poza jego granicami.

4. Środki lingwistyczne i praktyki językowe w innych językach a podmiotowość Ukrainy

Na kształtowanie i wzmocnianie podmiotowości określonego państwa mają wpływ nie tylko toponimia w jego języku czy sposób transliteracji endonimów alfabetem łacińskim, ale również środki lingwistyczne innych języków zarówno w dyskursie wewnątrz danego kraju, jak i w komunikacji międzynarodowej, w tym używanie określonych form językowych. Na przykładzie trzech dyskursów – anglojęzycznego, rosyjskojęzycznego i polskojęzycznego – można zaobserwować, jakie znaczenie mają środki i praktyki językowe oraz jak mogą wpływać na percepcję przez nosicieli tych języków podmiotowości określonych bytów politycznych, co można prześledzić w kontekście Ukrainy.

Dyskurs anglojęzyczny

Po rozpadzie ZSRR w języku angielskim zaprzestano stosowania przedimka „the” przed nazwą państwa Ukraina, co było postrzegane jako ważny krok w kierunku wzmocnienia podmiotowości tego kraju. Ukraiński historyk Jarosław Hrycak zauważył, że gdyby w języku ukraińskim były przedimki, to one pomogłyby wyrazić główny temat historii ukraińskiej jednym zdaniem: „History of Ukraine is about dropping «the» article”²⁴. Specjalizujący się w etymologii profesor Uniwersytetu Minnesota Anatolij Liberman stwierdził, że odrzucenie przedimka „the” jest czymś „niezwykle symbolicznym”, rodzajem „niezależności językowej w Europie”²⁵. To uwidacznia, jak

²⁴ Я. Грицак, *Подолати минуле: глобальна історія України*, Портал, Київ 2021, s. 24.

²⁵ T. Geoghegan, *Ukraine or the Ukraine: Why do some country names have 'the'?* BBC News, 7 VI 2012, <https://www.bbc.com/news/magazine-18233844>, inf. 10 I 2024.

nawet subtelne przekształcenia w użyciu języka mogą odzwierciedlać i wpływać na społeczne, kulturowe oraz polityczne zmiany, jednocześnie symbolizując dążenia do suwerenności i niezależności.

Odrzucenie przedimka „the” przed nazwą państwa Ukraina w anglojęzycznym obiegu jest znaczące z perspektywy zarówno lingwistycznej, jak i symbolicznej. W języku angielskim przedimek ten z reguły stosuje się m.in. przed nazwami regionów czy nazwami geograficznymi w liczbie mnogiej. Zaprzestanie używania „the” przed „Ukraine” miało nie tylko wydźwięk gramatyczny, ale również zasygnalizowało zmianę w sposobie postrzegania państwa w kontekście globalnym. Lingwistycznie ta zmiana jest rozumiana jako próba podkreślenia suwerenności i niezależności tego kraju. Wyeliminowanie przedimka „the” bywa interpretowane jako odejście od tradycyjnej zależności lub podporządkowania, co w języku może być postrzegane jako ważny akt symboliczny, podkreślający odrębność, równość i podmiotowość Ukrainy na arenie międzynarodowej.

Symbolicznie znaczenie odrzucenia wspomnianego przedimka wiąże się z manifestacją niezależności kulturowej i politycznej. W tym kontekście ta lingwistyczna zmiana jest postrzegana jako przejaw dążenia do pełnej autonomii, wyraża nie tylko zróżnicowanie językowe, ale także pragnienie określania własnych reguł i norm w sferze globalnej komunikacji. Porzucenie przedimka „the” w języku angielskim wpływa na sposób, w jaki społeczność międzynarodowa postrzega daną jednostkę polityczną, przez co przyczynia się do budowy jej tożsamości. Ostatecznie, ta zmiana staje się integralnym elementem konstrukcji narracji narodowej, a jednocześnie świadczy o aspiracjach i wysiłkach Ukrainy w kształtowaniu swojego oblicza na arenie międzynarodowej. Warto odnotować, że przypadki omyłkowego stosowania przez wpływowych polityków przedimka „the” przed nazwą państwa Ukraina, jak to miało miejsce podczas spotkania prezydenta Donalda Trumpa z prezydentem Petrem Poroszenką w 2017 r., spotykają się z krytyką dziennikarzy i urzędników (w tym przypadku ze strony m.in. byłego ambasadora USA w Rosji Michaela McFaula). Jak napisał wówczas Adam Taylor w „The Washington Post”, zwrot „the Ukraine” irytuje wielu Ukraińców. „Błąd ten zdaje się sugerować, że Ukrainę można zdefiniować jedynie na podstawie jej stosunków z większym sąsiadem, Rosją, oraz lat dominacji, jaką doznała pod władzą Moskwy w czasach Związku Sowieckiego i Imperium Rosyjskiego. Nazywanie Ukrainy «the Ukraine» wydaje się kwestionować jej suwerenność: co jest trudne po aneksji Krymu przez Rosję i wsparciu dla rebeliantów we wschodniej Ukrainie”²⁶.

Zdaniem Jarosława Hrycaka podobne do przedimka i jego braku znaczenie w zwrotach „the Ukraine” i „Ukraine” w językach słowiańskich pełnią przymyki „na” i „w” („na Ukrainie” i „w Ukrainie”)²⁷. Uważa on, że różnica ta najlepiej widoczna jest

²⁶ A. Taylor, *Trump calls Ukraine the thing Ukrainians hate the most*, „The Washington Post”, 20 VI 2017, <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/06/20/trump-calls-ukraine-the-thing-ukrainians-hate-the-most/>, inf. 10 I 2024.

²⁷ Я. Грицак, *op. cit.*, s. 25.

na przykładzie rosyjskim, gdyż znaczna część elit rosyjskich uważa, że Ukraina jest częścią „rosyjskiego świata”, a Ukraińcy i Rosjanie to jeden naród.

Dyskurs rosyjskojęzyczny

We współczesnym języku rosyjskim stosowanie przyimka „na” z nazwą państwa (Ukraina) stanowi wyjątek²⁸, gdyż z nazwami innych krajów (oprócz niektórych wyspiarskich) używany jest przyimek „w”. W okresie braku państwowości ukraińskiej, czyli od XVII do XIX w., w dokumentach moskiewsko-rosyjskich stosowano obie konstrukcje przyimkowe: „на Украине” i „в Украине”²⁹. Gwałtowne zmiany w tym obszarze zaszły w XX stuleciu, gdyż problematyka używania zwrotów przyimkowych nabrała wydźwięku politycznego z uwagi na krótkotrwałe powstanie odrębnego od Rosji państwa – Ukraińskiej Republiki Ludowej. O ile w latach 1918–1938 w języku rosyjskim wyrażenie przyimkowe „в Украине” stosowane było obok „на Украине”, chociaż coraz rzadziej, to już po 1938 r. funkcjonowała w tym języku wyłącznie konstrukcja przyimkowa „на Украине”³⁰. Jak wyjaśnił rosyjski historyk Stiepan Szamin, wyrażenie przyimkowe „в Украине” podkreślało niezależność Ukraińców i dlatego jego stosowanie było piętnowane. Konstrukcja „на Украине” miała natomiast symbolizować braterstwo, szczególną relację między obydwojma narodami, w okresie ZSRR była jedyną normatywną formą³¹. Taka norma funkcjonowała do 1992 r., aczkolwiek po 1990 r. coraz częściej stosowano konstrukcję „в Украине”.

W 1993 r. rząd Ukrainy zaapelował do Instytutu Języka Rosyjskiego o uznanie formy „в Украине” (odpowiednio „из Украины”) jako obowiązującej dla języka rosyjskiego. Pozwoliłoby to, zdaniem rządu ukraińskiego, na zerwanie z wielkomocarstwową pogardą ze strony Rosji i Rosjan w stosunku do Ukrainy jako rzekomego „obrzeża” (рос. *окраина*) i uznanie jej za niepodległe państwo³². W latach 1995–2002 w rosyjskojęzycznym dyskursie konstrukcja przymiotnikowa „в Украине” dominowała nad formą „на Украине” (wg Google Books Ngram Viewer)³³.

Należy zauważyć, że po rozpadzie ZSRR w tej odmianie języka rosyjskiego, która funkcjonuje w przestrzeni publicznej i naukowej Ukrainy, nastąpiła zmiana i za normę państwową oraz formę poprawną uznano wyrażenie przyimkowe „в Украине”³⁴. W tym kontekście warto odnotować, że część ekspertów uważa za zasadne wyodręb-

²⁸ Л. К. Граудина, В. А. Ицкович, Л. П. Катлинская, *Грамматическая правильность русской речи*, Москва: Наука 2001, s. 69.

²⁹ Zob.: С. Шамин, *На Украине: исключение из общего правила?*, „Русская речь” 2012, nr 3, s. 69–70, <https://russkayarech.ru/ru/archive/2012-3/66-71>, inf. 10 I 2024.

³⁰ *Ibidem*, s. 71.

³¹ *Ibidem*.

³² Zob. Ю. Шеляженко, «...Незапно Карл поворотил и перенес войну в Украину», «Українська правда» 16 X 2009, <https://www.pravda.com.ua/articles/2009/10/16/4244236/>, inf. 10 I 2024.

³³ Zob. przymis 52; https://ru.wikipedia.org/wiki/Википедия:Аргументация_за_варианты_в_«Украине»_и_«на_Украине», inf. 10 I 2024.

³⁴ И. Толстой, *Украина под предлогом*, Радио Свобода, 27 II 2017, <https://www.svoboda.org/a/28332799.html>, inf. 10 I 2024.

nienie ukraińskiej odmiany języka rosyjskiego (podobnie do amerykańskiej i brytyjskiej odmiany języka angielskiego)³⁵, która od lat jest badana i opisywana³⁶. Z perspektywy ukraińskiej wyrażenie przyimkowe „на Украине” nie ma neutralnego wydźwięku i uważane jest za ideologiczny rusycyzm, tj. pełni funkcję polityczną. Po agresji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę w 2014 r. w języku rosyjskim wewnątrz Ukrainy stosowanie odpowiedniego przyimka z nazwą tego państwa stało się wyznacznikiem postawy wobec agresji: konstrukcję przymiotnikową „в Украине” postrzega się jako potępienie agresji, a kolei stosowanie formy „на Украине” sugeruje jej usprawiedliwienie.

W styczniu 2009 r. redaktor kilkunastotygodniowej gazety ukraińskiej „Правдоискатель” („Prawdoposzukiwacz”), Jurij Szelażenko, wystosował wniosek do Instytutu Języka Rosyjskiego im. W. W. Winogradowa Rosyjskiej Akademii Nauk w sprawie poprawnej formy przyimkowej używanej w języku rosyjskim z nazwą państwa „Украина”. W oficjalnej odpowiedzi, którą umieścił na stronie wydania „Українська Правда”, można przeczytać, że na wymóg rządu Ukrainy z 1993 r. za politycznie poprawną uważa się w języku rosyjskim konstrukcję „в Украине”. Przedstawicielka Instytutu Języka Rosyjskiego Oksana Grunczenko przyznała, że zdaniem władz tego państwa „Украина” otrzymałaby w ten sposób językowe potwierdzenie swojego statusu niepodległego państwa, a nie podporządkowanego regionu (analogicznie do innych nazw niepodległych państw [...]), „dlatego w oficjalnych dokumentach dotyczących stosunków Rosji z Ukrainą często preferowana jest forma «в» i [odpowiednio] «из»³⁷”. Grunczenko w swojej odpowiedzi potwierdziła, że jest to kwestia polityczna, gdyż napisała, że „w ustnej komunikacji i w dziennikarstwie w okresach oczywistego ochłodzenia stosunków międzypaństwowych pozostaje zachowana tradycyjna norma literacka, czyli mieszkać «на Украине» [...]”³⁸. Potwierdzenie słów przedstawicielki Instytutu Języka Rosyjskiego można znaleźć na oficjalnej stronie prezydenta FR, gdzie znajduje się m.in. informacja z 23 stycznia 2003 r. o tym, że Władimir Putin podpisał rozporządzenie „О проведении Года Российской Федерации в Украине”³⁹ (W sprawie obchodów Roku Federacji Rosyjskiej w Ukrainie). Użyta została zatem konstrukcja przyimkowa „в Украине” w okresie poprawnych relacji między tymi państwami.

Były doradca prezydenta Władimira Putina, Andriej Iłarionow (osoba dość kontrowersyjna), stwierdził, że „najważniejszym czynnikiem determinującym użycie formy «в Украине» jest obecność państwowości w tym kraju i zachowanie pamięci historycz-

³⁵ В. Приседская, *Нужен ли украинцам «собственный» русский язык?*, BBC News Україна, 20 VI 2019, <https://www.bbc.com/ukrainian/features-russian-49058721>, inf. 10 I 2024.

³⁶ Zob. np.: S. del Gaudio, *Аспекти варіативності російського мови в Україні*, „Przegląd Wschodnioeuropejski” 2011, nr 2, s. 383–397; *Ідет, О варіативності російського мови на Україні*, „Ізвестія РАН. Серія літератури і мови” 2011, t. 70, nr 2, s. 28–36.

³⁷ Ю. Шеляженко, *op.cit.*

³⁸ *Ibidem.*

³⁹ *Владимир Путин подписал распоряжение «О проведении Года Российской Федерации в Украине»*, Официальная страница Президента России, 24 I 2003, <http://kremlin.ru/events/president/news/28033>, inf. 10 I 2024.

nej o istnieniu takiej państwowości wśród osób posługujących się językiem rosyjskim⁴⁰. W jego ocenie stosowanie konstrukcji «в Украине» w latach 1991–2006 w języku rosyjskim było lingwistycznym potwierdzeniem państwowości ukraińskiej⁴¹. Jednakże pomarańczowa rewolucja i rządy proeuropejskiego prezydenta Wiktora Juszczenki pokazały, że władze Federacji Rosyjskiej nie pogodziły się z powstaniem i istnieniem niepodległego państwa ukraińskiego, co znalazło odzwierciedlenie w zmianie praktyk językowych. W oficjalnych dokumentach rosyjskich co najmniej do 2009 r. stosowano formę „в Украине”, a prezydent Władimir Putin nawet jeszcze na początku marca 2013 r. na spotkaniu z Wiktorem Janukowyczem użył takiej właśnie konstrukcji⁴².

Zdaniem badaczki Łesi Fedorenko zmiana praktyk językowych w tym zakresie zbiegła się z początkiem przygotowań Kremla do wojny hybrydowej z Ukrainą⁴³. W czerwcu 2011 r. ówczesny prezydent FR Dmitrij Miedwediew na spotkaniu z historykami rosyjskimi zwrócił uwagę jednej z uczestniczek, która użyła sformułowania „на Украине”, po czym przeprosiła i poprawiła je na „в Украине”: „На Украине». To tam, u nich, «в» Ukrainie, a my mówimy «на» Ukrainie. Odpowiada to normom języka rosyjskiego⁴⁴. Według Andrieja Iłarionowa, który był doradcą Władimira Putina do początku 2005 r. i obserwował zmiany elit władzy Rosji wobec Ukrainy pod wpływem pomarańczowej rewolucji, posługiwanie się przez użytkowników języka rosyjskiego formą „на Украине” jest „nieświadomą (lub świadomą) językową odmową uznania istnienia takiego państwa jak współczesna Ukraina⁴⁵.

Historyk J. Hrycak wyraził przekonanie, że agresję wojskową Władimira Putina na Ukrainę poprzedziła agresja lingwistyczna⁴⁶. Odejscie od stosowania przyimka „в” na rzecz „на” niesie ze sobą dodatkowe konotacje symboliczne w języku rosyjskim i wywołuje skojarzenia z podbojem czy kontrolą – niektórzy interpretują to jako wyraz agresji lub akcentowanie dominacji, podobnie jak w historycznych kontekstach militarnych (por. wpisy internetowe: „на Украину можно только наступать. Как на Берлин”; „русские эмигрируют в Берлин, но на танках пишут на Берлин”; „на Берлин!”⁴⁷).

⁴⁰ А. Илларионов, *Почему следует говорить «в Украине»?*, 7 XII 2009, <https://aillarionov.livejournal.com/140036.html>, inf. 10 I 2024.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Встреча с Президентом Украины Виктором Януковичем*, Официальная страница Президента России, 4 III 2013, <http://kremlin.ru/events/president/news/17622>, inf. 10 I 2024.

⁴³ Л. Федоренко, *В Україні чи на Україні: великоросійський шовінізм у лінгвістичному вимірі*, „Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика”, Випуск XLVII, s. 158, DOI: <https://doi.org/10.17721/APULTR.2023.47.152-168>, inf. 10 I 2024.

⁴⁴ *Встреча с учёными-историками*, Официальная страница Президента России, 22 VI 2011, <http://kremlin.ru/events/president/news/12073>, inf. 10 I 2024.

⁴⁵ А. Илларионов, *op.cit.*

⁴⁶ Я. Грицак, *op. cit.*, s. 25.

⁴⁷ Рог. пр.: „И стало их коробить от старинной русской привычки ездить «на окраину - на Украину». [...] Потому и бесятся укропители от предлога «на». Но нам то плевать на их чувства. Мы можем и «на Берлин», если дело дойдёт” (*Почему украинцам обидно, когда говорят НА*

Znamienne, że po wielkoskalowej inwazji na Ukrainę w lutym 2022 r. sympatyzujący z tym państwem Rosjanie oraz rosyjskie wydania opozycyjne zaczęły stosować wyrażenie przyimkowe „в Украине” (np. „Медуза”, „Холод”, „Важные истории”, „Медиазона” i in.), podczas gdy forma „на Украине” była i w dalszym ciągu jest wykorzystywana przez zwolenników imperialnej polityki władz rosyjskich. Wobec powyższego stosowanie odpowiedniej konstrukcji („на Украине” czy „в Украине”) w języku rosyjskim nie jest kwestią poprawności językowej, lecz sprawą polityczną, psychologiczną i ideologiczną, co przyznaje też wspomniany wyżej historyk S. Szamin⁴⁸. Dla oficjalnej Rosji, która nie uznaje podmiotowości Ukrainy, stosowanie konstrukcji „в Украине” byłoby lingwistycznym potwierdzeniem niepodległości tego państwa, co wskazuje na polityczne nacechowanie takich środków lingwistycznych jak wyrażenia przyimkowe i stosowanie ich w celu demonstracji określonych postaw politycznych.

Dyskurs polskojęzyczny

W polskim dyskursie publicznym od dziesięcioleci trwa dyskusja na temat stosowania konstrukcji przyimkowej „na Ukrainie”, gdyż wraz z pięcioma innymi przypadkami odbiega ona od normy. Owo odchylenie jest „pozostałością po czasach, w których Ukraina nie była samodzielnym państwem”⁴⁹ i dlatego kilkakrotnie było ono przedmiotem uwagi Rady Języka Polskiego (dalej: RJP). Pisarz i filozof Piotr Stankiewicz zauważył, że „spośród 193 państw członkowskich ONZ w stosunku do 153 krajów w języku polskim używa się przyimek *do* (*do* Niemiec, *do* Stanów, *do* Chin), a tylko wobec 40 użyjemy przyimka *na*. Z tej czterdziestki większość, bo 34 kraje, leżą na wyspach, więc mówimy, że pojedziemy *na* Islandię, *na* Kubę czy *na* Malediwy. Najciekawsza jest jednak pozostała szóstka. Ta szóstka to wyraźnie nieprzypadkowa grupa państw środkowo- i wschodnioeuropejskich. Mówimy, że jedziemy *na* Ukrainę, *na* Białoruś, *na* Litwę, *na* Łotwę, *na* Słowację i *na* Węgry”⁵⁰. Jak podaje w swojej opinii RJP, „[z]wyczał językowy preferujący przyimki *na* i *do* w odniesieniu do nazw niektórych bezpośrednich i pośrednich sąsiadów Polski ukształtował się bardzo dawno, kiedy zupełnie inne były granice państw oraz poczucie wspólnoty państwowej czy dynastycznej. Stanowi on relikw dawnej rzeczywistości [...]”⁵¹.

Jednocześnie językoznawca Marek Łaziński zwraca uwagę na to, że w tej dawnej rzeczywistości funkcjonowało również wyrażenie przyimkowe „w Ukrainie”: „Kweren-

---

Украине, Dzen.ru, 22 V 2022, <https://dzen.ru/a/Yot7hacMeTi7Y6U?experiment=948512>, inf. 10 I 2024).

⁴⁸ C. Шамин, *op. cit.*, s. 71.

⁴⁹ Wyrażenia „do Ukrainy”, „w Ukrainie”, Rada Języka Polskiego przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk, <https://rjp.pan.pl/?view=article&id=2082:wyrazenia-do-ukrainy-w-ukrainie&catid=98>, inf. 10 I 2024.

⁵⁰ P. Stankiewicz, *21 polskich grzechów głównych*, Warszawa 2018, s. 164.

⁵¹ *Opinia Rady Języka Polskiego w sprawie wyrażen „w Ukrainie” / „do Ukrainy” i „na Ukrainie” / „na Ukrainę”*, Rada Języka Polskiego przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk, <https://rjp.pan.pl/?view=article&id=2099:opinia-rady-jezyka-polskiego-w-sprawie-wyrazen-w-ukrainie-do-ukrainy-i-na-ukrainie-na-ukraine&catid=98>, inf. 10 I 2024.

dy w trzech korpusach historycznych pokazują, że połączenia «w Litwie» i «w Ukrainie» przeważały w polszczyźnie do końca XVIII wieku, a były typowe jeszcze w wieku XIX. Jednocześnie wyraźna jest historyczna tendencja wzrastającej łączliwości przyimka «na» z nazwami tych krajów i regionów, które należały do wspólnego organizmu państwowego, niekoniecznie pod nazwą Polska. Tendencja ta dotyczy regionów, które stanowiły część jagiellońskiej unii dynastycznej oraz niektórych krajów i regionów słowiańskich w ramach państw zaborczych⁵². Nie można wykluczyć, że zabór rosyjski mógł wpłynąć na rozpowszechnienie konstrukcji „na Ukrainie”.

Próby spopularyzowania w polskim dyskursie publicznym konstrukcji „w Ukrainie” zamiast „na Ukrainie” pojawiły jeszcze przed rosyjską inwazją. W 2013 r. w lubelskim czasopiśmie „Kultura Enter” przy okazji publikacji „Raportu o stanie kultury w Ukrainie” redaktor naczelny Paweł Laufer napisał: „Chcemy dać przyczynek do rewizji kulturowych i światopoglądowych współrzędnych, jakie «dla nas» i «według nas» zajmuje obecnie, albo wciąż, Ukraina, a których odzwierciedleniem jest, w naszym mniemaniu, kolonialne «na»”⁵³. Czasopismo to konsekwentnie zaczęło stosować przyimek „w” przed nazwą państwa Ukraina, co czyniło również kilka innych periodyków.

W styczniu 2014 r., gdy w Kijowie ginęli manifestanci walczący o prawo do decydowania o swojej europejskiej przyszłości, w Polskim Radiu również podnoszona była kwestia praktyk językowych wobec Ukrainy. Pisarka i publicystka Kinga Dunin stwierdziła, że mówienie „na Ukrainie” sugeruje, iż jest ona polską prowincją i że taki zwrot zawiera przeszłość kolonialną, dlatego należałoby od niego odejść na rzecz konstrukcji „w Ukrainie”⁵⁴. W polskim dyskursie publicznym głośnym echem odbił się happening ukraińskiej fotografi Yulii Krivich, która w połowie grudnia 2019 r. na Dworcu Zachodnim w Warszawie trzymała flagę z napisem „w Ukrainie”, co miało zwrócić uwagę na znaczenie stosowania tej konstrukcji przyimkowej dla potwierdzenia podmiotowości państwa. Artystka argumentowała to tym, że forma „na Ukrainie” kojarzy się Ukraińcom z okresem braku państwowości: „Jesteśmy bardzo wrażliwi na to, jak używana jest nazwa naszego kraju. Moją misją jest teraz rozpoczęcie poważnej dyskusji na ten temat w Polsce”⁵⁵. W owej dyskusji pojawiły się zarówno głosy popierające zainicjowa-

⁵² M. Łaziński, *Przyimki na, w oraz do przed nazwami państw, krajów i krain. Historia i współczesne wahania normatywne*, „Język polski”, Rocznik CII (2022), z. 1, s. 26–40; <https://doi.org/10.31286/JP.01001>, inf. 10 I 2024.

⁵³ P. Laufer, *W Ukrainie*, „Kultura Enter” 2013, nr 52, <https://kulturaenter.pl/magazyn/201303-nr-52/>, inf. 10 I 2024.

⁵⁴ *Co dalej z Ukrainą? „Sterniczki”: to Rosja wygrała ten kraj*, Jedyńka. Polskie Radio, 25 I 2014, [od 17:28], [<https://jedynka.polskieradio.pl/artykul/1033303,Co-dalej-z-Ukrain%C4%85-Sterniczki-to-Rosja-wygra%C5%82a-ten-kraj>], inf. 10 I 2024.

⁵⁵ *Ukrainka z flagą protestowała przed Dworcem Zachodnim. „Jesteśmy bardzo wyczuleni na sposób mówienia o naszym kraju”*, Wyborcza.pl, 29 XII 2019, <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,25551119,ukrainka-z-flaga-pod-dworcem-zachodnim-traktujecie-nas-jak.html>, inf. 10 I 2024.

nią zmianę⁵⁶, jak i bardzo krytyczne, w których zwracano uwagę, że stosowanie określonych form języka polskiego jest sprawą wyłącznie społeczeństwa polskiego⁵⁷.

RJP odnotowała zmiany w praktykach językowych w polskim dyskursie publicznym: „od kilku lat składnia do Ukrainy/Białorusi, w Ukrainie/Białorusi wyraźnie zwiększa frekwencję w polszczyźnie, nie bez znaczenia dla refleksji nad językiem były rewolucje w obu krajach, a ostatnio rosyjska agresja na Ukrainę”⁵⁸. Po wielkoskalowej inwazji rosyjskiej, która rozpoczęła się 24 lutego 2022 r., dyskusja na temat stosowania przyimków „na” czy „w” z nazwą państwa Ukraina nabrała w Polsce szerszego zasięgu⁵⁹. Część komentatorów opowiadała się za formą „na Ukrainie”, inni za „w Ukrainie”, przy czym stosowanie tej drugiej konstrukcji lawinowo wzrosło⁶⁰.

Wśród argumentów przedstawianych przez zwolenników stosowania formy „na” pojawiły się następujące głosy:

- „na” oznacza bliskość⁶¹, piękną tradycję, niemającą nic wspólnego z imperializmem,
- analogia z językiem rosyjskim jest fałszywa,
- nie można ulegać naciskom ze strony ukraińskich środowisk etnonacjonalistycznych,
- forma „na Ukrainie” od kilku wieków funkcjonuje w polskich źródłach oraz w literaturze pięknej itp.

Część komentatorów jest zdania, że zmiana praktyk językowych powinna się odbywać samoistnie. Jak zauważył Paweł Kowal, „[w]zajemny szacunek między Polakami a Ukraińcami powinien polegać na tym, że nie staramy się sobie nawzajem meblować języka i pamięci historycznej. Że staramy się zrozumieć siebie nawzajem, choć nie we wszystkim się zgadzamy. [...] Do zmiany musi dojść w sposób bardziej naturalny. [...] trzeba dać sprawom czas”⁶². Historyk Łukasz Adamski uważa, że „czyjaś wrażliwość oparta o błędne wyobrażenia co do meritum sprawy” nie może być argumentem, „aby zmieniać reguły dobra wspólnego, jakim jest język”, gdyż ideologizując go, utrudnia się

⁵⁶ A. Gruszczyński, *Od dzisiaj piszę i mówię: „w Ukrainie”*. Bo dla naszych sąsiadów to ważne, Wyborcza, pl, 5 I 2020, <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,25560045,od-dzisiaj-pisze-i-mowie-w-ukrainie-bo-dla-naszyc-sasiadow.html>, inf. 10 I 2024.

⁵⁷ Zob. np.: *Ukrajinka chce zmieniać język polski! Roszczeniowość sięga zenitu*, wPrawo.pl, <https://wprawo.pl/wideo-ukrajinka-chce-zmieniac-jezyk-polski-roszczeniowosc-siega-zenitu/>, inf. 10 I 2024.

⁵⁸ *Opinia Rady Języka Polskiego...*

⁵⁹ Zob. np.: *Na Ukrainie czy w Ukrainie – o właściwej formie językowej*, Uniwersytet Śląski w Katowicach, 3 III 2022, <https://us.edu.pl/na-ukrainie-czy-w-ukrainie-o-wlasciwej-formie-jezykowej>, inf. 10 I 2024; M. Koper, *Na Ukrainie czy w Ukrainie?*, Katolicki Uniwersytet Lubelski, 8 III 2022, https://www.kul.pl/art_98234.html, inf. 10 I 2024.

⁶⁰ *Opinia Rady Języka Polskiego...*

⁶¹ Zob. np.: A. Łukasz, *„Na Ukrainie” czy „w Ukrainie”? „Na” oznacza bliskość*, „Rzeczpospolita”, 28 IV 2022, <https://www.rp.pl/opinie-polityczno-spoeczne/art36179221-lukasz-adamski-na-ukrainie-czy-w-ukrainie-na-oznacza-bliskosc>, inf. 10 I 2024.

⁶² Paweł Kowal w rozmowie z Agnieszką Lichnerowicz, *Spokojnie już nie będzie. Koniec naszej belle époque*, Warszawa 2023, s. 24.

„pełnienie przez niego podstawowej roli – neutralnego środka komunikacji, łączącego naród”⁶³. Językoznawca Mariusz Koper wyraził z kolei pogląd, że „w imię solidarności z ukraińskim narodem (również współodczuwania na płaszczyźnie językowej), który wbrew najeźdźcy ma swoje państwo, język i wielowiekową tradycję” może warto „wrócić do starych językowych nawyków”⁶⁴.

Wspomniany badacz wskazuje na znaczenie przymyka „w” w definiowaniu państwowości i podmiotowości państwa: „Nie ulega jednak najmniejszej wątpliwości, że wyrażenia «w Ukrainie» czy też «do Ukrainy» lepiej oddają samoistność polityczną, niepodległość a nie podległość tego kraju, gdyż łączymy je z nazwami większości państw”⁶⁵. Podobnego zdania jest M. Łaziński, na którego artykuł powołuje się *nota bene* RJP: „[o] wyborze między przymykami decydują także inne czynniki historyczne, kognitywne i socjolingwistyczne [...]. Wszystkie one skłaniają jednak do tego, by uznać dziś za poprawne połączenia nazw krajów z regularnymi przymykami *w* i *do*, w tym wyrażen «w Ukrainie», «w Białorusi» i «w Litwie», obok tradycyjnych połączeń z *na*”⁶⁶.

Należy odnotować, że dyskusja nad stosowaniem analizowanych wyrażen przymikowych ma wpływ na zmianę praktyk językowych, co widać na przykładzie strony rządowej gov.pl, gdzie umieszczone są zarówno informacje z użyciem konstrukcji „na Ukrainie”⁶⁷, jak i „w Ukrainie”⁶⁸. Podobnie jest też na stronie prezydenta RP⁶⁹.

To właśnie pod wpływem dyskusji część społeczeństwa polskiego zaczęła częściej stosować konstrukcję „w Ukrainie”, uznając, że za pomocą środków lingwistycznych można lepiej wyrazić państwowość tego kraju i wesprzeć jego walkę z imperializmem rosyjskim. Tę zmianę dostrzegła RJP, która w swojej opinii z lipca 2022 r. uznała obie formy za poprawne, jednak zważywszy na sytuację i „szczególne odczucia [...] ukraińskich przyjaciół, którzy wyrażenia na Ukrainie, na Ukrainę często odbierają jako przejaw traktowania ich państwa jako niesuwerennego”, zachęciła „do szerokiego stosowania składni w Ukrainie i do Ukrainy i nie uznaje składni z na za jedyną poprawną [...]. Przymyki w oraz do są zalecane szczególnie w języku publicznym (urzędowym, prasowym) i w tych kontekstach, w których moglibyśmy zastąpić słowo Ukraina wyrażeniem państwo ukraińskie”⁷⁰. Wobec powyższego RJP uznała, że określone środki

⁶³ Ł. Adamski, *op. cit.*

⁶⁴ M. Koper, *op. cit.*

⁶⁵ *Ibidem.*

⁶⁶ M. Łaziński, *op. cit.*

⁶⁷ *Polska na Ukrainie*, Serwis Rzeczypospolitej Polskiej, <https://www.gov.pl/web/ukraina/polska-na-ukrainie>, inf. 10 I 2024.

⁶⁸ *Wojna w Ukrainie*, Urząd Zamówień Publicznych, <https://www.gov.pl/web/uzp/wojna-na-ukrainie>, inf. 10 I 2024.

⁶⁹ Por. np.: *Pamiętamy o ofiarach Wielkiego Głodu w Ukrainie*, Oficjalna strona Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, <https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wydarzenia/pamietamy-o-ofiarach-wielkiego-glodu-w-ukrainie,77862>, inf. 10 I 2024; *Davos. Wystawa poświęcona rosyjskim zbrodniom wojennym na Ukrainie*, <https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wizyty-zagraniczne/davos-wystawant-rosyjskich-zbrodni-wojennych-na-ukrainie,79813>, inf. 10 I 2024.

⁷⁰ *Opinia Rady Języka Polskiego...*, *op.cit.*

językowe, jakimi są przyimki „w” i „do”, lepiej oddają rzeczywistość polityczną niepodległej Ukrainy jako odrębnego państwa i podmiotu w międzynarodowym systemie prawnopolitycznym.

Mariusz Koper zwrócił nadto uwagę na niezbyt miłe skojarzenie konstrukcji przyimkowych zawierających „na” ze sformułowaniami „на Польшу”, „на Варшаву” itp. W jego ocenie są one „wyrazem niebezpiecznego imperializmu i ekspansji rosyjskiej, której mocodawcy chcą iść «na wszystko»”⁷¹. W tym aspekcie nasuwają się konotacje historyczne i podobieństwo skojarzeń związanych z dominacją, kontrolą i podbojem opisanym wyżej w dyskursie rosyjskojęzycznym na przykładzie wyrażenia „на Берлин!”. Badaczka Łesia Fedorenko podkreśla różnicę w postawie lingwistów polskich i rosyjskich w tym aspekcie i zauważa, że polscy językoznawcy zareagowali na zapotrzebowanie zmian w praktykach językowych i zachęcili do stosowania w oficjalnych dokumentach konstrukcji „w Ukrainie/do Ukrainy”. Tymczasem lingwiści rosyjscy wpisują się w ideologię ojczyźnianą i są narzędziem agresji informacyjnej i psychologicznej wobec Ukrainy w rękach władz FR⁷².

5. Podsumowanie

Środki językowe stanowią istotny element kształtowania tożsamości narodowej oraz definiowania podmiotowości państwa. Poprzez kontrolę nad językiem dany kraj buduje swój obraz i tożsamość, reprezentując się jako unikalna jednostka kulturowa zarówno w relacjach wewnętrznych, jak i międzynarodowych. Analiza praktyk językowych w dyskursach anglo-, rosyjsko- i polskojęzycznym dotyczących Ukrainy ujawnia złożone powiązania z aspektami politycznymi, społecznymi i kulturowymi. W języku rosyjskim zmiany w stosowaniu przyimków odzwierciedlają ewolucję relacji politycznych w kierunku dominacji Rosji i dążenia przez nią do podboju Ukrainy oraz negocjowania jej państwowości i niepodległości. Rezygnacja z przedimka „the” w kontekście anglojęzycznym symbolizuje istotny krok w budowaniu tożsamości narodowej Ukrainy i utrwalaeniu jej odrębności na arenie międzynarodowej. W języku polskim wprowadzenie formy „w Ukrainie” jako normy obok tradycyjnej „na Ukrainie” podkreśla uznanie na poziomie językowym Ukrainy jako suwerennego państwa. Użycie odpowiednich środków językowych odzwierciedla kluczową rolę języka w kształtowaniu narodowej świadomości, percepcji jednostek politycznych oraz definiowaniu ich miejsca w międzynarodowym systemie prawnopolitycznym. Zmiany w praktykach językowych, widoczne szczególnie w kontekście wydarzeń politycznych, wpływają na definiowanie podmiotowości państwa oraz odzwierciedlają skomplikowane relacje polityczne i kulturowe między Ukrainą a jej sąsiadami. Dyskusje nad wyborem konstrukcji językowej dla relacji międzynarodowych pozwala ją lepiej zrozumieć dynamikę tych stosunków oraz ich wpływ na postrzeganie Ukrainy jako niezależnego i odrębnego bytu politycznego.

⁷¹ M. Koper, *op. cit.*

⁷² Л. Федоренко, *В Україні чи на Україні: великоросійський шовінізм у лінгвістичному вимірі*, s. 167–168.

Streszczenie: Podmiotowość wyznacza granice uprawnień państwa i jego miejsce w globalnym porządku prawnym i politycznym, stanowiąc fundamentalny element stosunków międzynarodowych. Obejmuje ona różne elementy, w tym język narodowy, który pełni kluczową rolę w budowaniu tożsamości i podkreślaniu niezależności. Rosyjska agresja na Ukrainę w 2014 r. ukazała rolę języka rosyjskiego jako narzędzia geopolitycznego, wykorzystywanego przez Kreml do negowania podmiotowości Ukrainy i kwestionowania jej odrębnej tożsamości. Wobec tego język ukraiński zaczął odgrywać ważną rolę w walce o odrębną tożsamość narodu i państwa ukraińskiego, a także jego niezależność. Na postrzeganie państwa przez społeczność międzynarodową przez pryzmat podmiotowości mają wpływ praktyki językowe, takie jak transliteracja nazw geograficznych czy stosowanie określonej terminologii. W celu wzmocnienia podmiotowości i emancypacji od „rosyjskiego świata” Ukraina podejmuje rozmaite działania, takie jak inicjatywa zmiany pisowni nazwy stolicy z „Kiev” na „Kyiv” w języku angielskim. Na postrzeganie państwa ukraińskiego na arenie międzynarodowej i jego podmiotowości wpływają również środki lingwistyczne i praktyki językowe w innych językach. Analiza dyskursów anglojęzycznego, rosyjskojęzycznego i polskojęzycznego w kontekście Ukrainy ukazuje podobieństwa i różnice w sposobie definiowania jej podmiotowości. Język staje się więc istotnym elementem walki o podmiotowość państwa i budowania jego tożsamości w społeczności międzynarodowej.

Słowa kluczowe: podmiotowość państwa, język narodowy, środki i praktyki językowe, komunikacja międzynarodowa.

Linguistic means of defining state subjectivity (on the example of Ukraine)

Abstract: Subjectivity sets the limits of a state's powers and its place in the global legal and political order, being a fundamental element of international relations. It encompasses various elements, including the national language, which plays a key role in building identity and emphasising independence. The Russian aggression against Ukraine in 2014 demonstrated the role of the Russian language as a geopolitical tool, used by the Kremlin to deny Ukraine's subjectivity and challenge its separate identity. In view of this, the Ukrainian language began to play an important role as in the struggle for the separate identity of the Ukrainian people and state, as well as for its independence. The international community's perception of the state through the prism of subjectivity is influenced by linguistic practices, such as the transliteration of geographical names or the use of specific terminology. In order to strengthen subjectivity and emancipation from the 'Russian world', Ukraine is taking various measures, such as the initiative to change the spelling of the capital's name from 'Kiev' to 'Kyiv' in English. The international perception of the Ukrainian state and its subjectivity are also influenced by linguistic devices and language practices in other languages. An analysis of English-speaking, Russian-speaking and Polish-speaking discourses in the context of Ukraine reveals similarities and differences in the way its subjectivity is defined. Language thus becomes an important element in the struggle for the state's subjectivity and the construction of its identity in the international community.

Keywords: state subjectivity, national language, language resources and practices, international communication

Literatura:

- Adamski Ł., „Na Ukrainie” czy „w Ukrainie”? „Na” oznacza bliskość, „Rzeczpospolita”, 28 IV 2022, <https://www.rp.pl/opinie-polityczno-spoleczne/art36179221-lukasz-adamski-na-ukrainie-czy-w-ukrainie-na-oznacza-bliskosc>
- #CorrectUA – MZS Ukrainy zvertaietsia do svitu – vzhyvai #KyivNotKiev, MSZ Ukrainy, 2 X 2018, <https://mfa.gov.ua/news/67521-correctua-mzs-ukrajini-zvertajetysya-do-svitu-vzhivaj-kyivnotkiev>
- Coulmas F., *Sprachen sind Instrumente der Macht und der Herrschaft. Mit ihnen zieht der Nationalstaat ideelle Grenzen*, Neue Zürcher Zeitung, 21 IV 2022, <https://www.nzz.ch/feuilleton/ukraine-russlands-krieg-ist-auch-ein-kampf-der-sprache-ld.1679160?reduced=true>
- Fedorenko L., *V Ukraini chy na Ukraini: velykorosijskyi shovinizm u linhvistychnomu vymiri*, „Aktualni Problemy Ukrainskoi Linhvistyky: Teoriia i Praktyka”, Vypusk XLVII, s. 158, DOI: <https://doi.org/10.17721/APULTP.2023.47.152-168>
- Fishman J. A., *Language and Nationalism. Two Integrative Essays*, Rowley (Mass.) 1973.
- Fomenko O., *Toponimy yak markery natsionalnoi identychnosti: osnovni napriamy doslidzhen*, [w:] *Natsionalna identychnist v movi i kulturi*; zb. nauk. prats, za zah, red. A. H. Hudmaniana, O. H. Shostak, Kyiv 2018, s. 201–206.
- Gde vy byli 9 let nazad? Kak Girkin nachinal SVO v Slavyanske*, <https://www.youtube.com/watch?v=0t75-FSn20M>
- Gellner E., *Narody i nacjonalizm*, przeł. T. Hołówka, Warszawa 1991.
- Geoghegan T., *Ukraine or the Ukraine: Why do some country names have 'the'?* BBC New, 7 VI 2012, <https://www.bbc.com/news/magazine-18233844>.
- Graudina L. K., Itskovich V. A., Katlinskaya L. P., *Grammaticheskaya pravil'nost' russkoy rechi*, Moskva 2001.
- Gruszczyński A., *Od dzisiaj piszę i mówię: „w Ukrainie”*. *Bo dla naszych sąsiadów to ważne*, Wyborcza.pl, 5 I 2020, <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,25560045,od-dzisiaj-pisze-i-mowie-w-ukrainie-bo-dla-naszyc-sasiadow.html>
- Herder J. G., *Wybór pism*, tłum. i wstęp T. Naumowicz, Wrocław 1987.
- Hrytsak Ya., *Podolaty mynule: hlobalna istoriia Ukrainy*, Portal, Kyiv 2021.
- Illarionov A., *Pochemu sleduyet govorit' "v Ukraine"?*, 7 XII 2009, <https://aillarionov.livejournal.com/140036.html>
- Kirichenko D., *In the fight against Russian influence in Ukraine, language matters. It's Kyiv, not Kiev*, Euronews, 19 V 2020, <https://www.euronews.com/2020/05/19/in-the-fight-against-russian-influence-in-ukraine-language-matters-it-s-kyiv-not-kiev-view>
- Klementewicz T., *Teorie stosunków międzynarodowych w strukturze wiedzy humanistycznej o systemie światowym (cywilizacji światowej)*, „Przegląd Strategiczny” 2012, nr 1, s. 13–34.
- Koper M., *Na Ukrainie czy w Ukrainie?*, Katolicki Uniwersytet Lubelski, 8 III 2022, https://www.kul.pl/art_98234.html
- Laufer P., *W Ukrainie*, „Kultura Enter” 2013, nr 52, <https://kulturaenter.pl/magazyn/201303-nr-52/>
- Łaziński M., *Przyimki na, w oraz do przed nazwami państw, krajów i krain. Historia i współczesne wahania normatywne*, Rocznik CII (2022), z. 1, s. 26–40, <https://doi.org/10.31286/JP.01001>
- Marsh D., Stoker G., *Teorie i metody w naukach politycznych*, Kraków 2006.
- Nakonechnyi Ye., *Ukradene imia. Chomu rusyny staly ukraintsiamy?* Lviv 2001.

- „Nikto v Donetske ne khotel v RF, vse byli za Ukrainu” Rossiiskii propagandist vnezapno progovorilsya, 17 VI 2023, <https://www.youtube.com/watch?v=Zlb5v0SNXrk>
- Opinia Rady Języka Polskiego w sprawie wyrażeni „w Ukrainie” / „do Ukrainy” i „na Ukrainie” / „na Ukrainę”, Rada Języka Polskiego przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk, <https://rjp.pan.pl/?view=article&id=2099:opinia-rady-jezyka-polskiego-w-sprawie-wyrazen-w-ukrainie-do-ukrainy-i-na-ukrainie-na-ukraine&catid=98>
- Paweł Kowal w rozmowie z Agnieszką Lichnerowicz, *Spokojnie już nie będzie. Koniec naszej belle époque*, Warszawa 2023.
- Perkowski M., *Podmiotowość prawa międzynarodowego współczesnego uniwersalizmu w złożonym modelu klasyfikacyjnym*, Białystok 2008.
- Pivtorak H., *Pokhodzhennia ukrainsiv, rosiian, bilorusiv ta yikhnikh mov. Mify i pravda pro trokh brativ slov'ianskykh zi "spilnoi kolysky"*, Kyiv 2001.
- Postanova KМУ vid 31 bereznia 1995 r. N 231 «Pro zatverdzhennia Pravyl oformlennia i vydachi pasporta hromadianyna Ukrainy dlia vyizdu za kordon i proiznoho dokumenta dytyny, yikh tymchasovoho zatrymanna ta vyluchennia», Verkhovna Rada Ukrainy, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231-95-%D0%BF#Text>
- Prezydenty Azerbaidzhanu ta Kazakhstanu pid chas zustrichi vidmovylysia spilkuvatysia rosiiskoiu, UNIAN, 26 VIII 2022, <https://www.unian.ua/world/stalosya-prezidenti-dvoh-krajin-pid-chas-zustrichi-vidmovilisya-spilkuvatisya-rosiyskoyu-movoyu-11956140.html>
- Prisedskaya V., *Nuzhen li ukrainsam «sobstvennyy» russkiy yazyk?*, BBC News Ukraina, 20 VI 2019, <https://www.bbc.com/ukrainian/features-russian-49058721>
- Romanization system in Ukraine*, United Nations Working Paper Group of Experts on Geographical Names, Vienna, 2–6 May 2011, Working Paper No 21, https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/ungegn/docs/26th-gegn-docs/WP/WP21_Roma_system_Ukraine%20_engl_.pdf
- «Rossiya tohda vvela voy ska y spasla nas!» Khodakovskyy pryznal, chto RF v 2014 vtorhlas v Ukrainy, 6 IX 2023, <https://www.youtube.com/watch?v=FUciRgZ-6D0>
- Shamin S., *Na Ukraine: isklyucheniye iz obshchego pravila?*, „Russkaya rech” 2012, nr 3, s. 69–70, <https://russkayarech.ru/ru/archive/2012-3/66-71>
- Shelyazhenko Yu., «...Nezapno Karl povorotil i perenes voynu v Ukrainy», «Ukrains'ka pravda” 16 X 2009, <https://www.pravda.com.ua/articles/2009/10/16/4244236/>
- Stankiewicz P., *21 polskich grzechów głównych*, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 2018.
- Taylor A., *Trump calls Ukraine the thing Ukrainians hate the most*, “The Washington Post”, 20 VI 2017, <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/06/20/trump-calls-ukraine-the-thing-ukrainians-hate-the-most/>
- Tolstoy I., *Ukraina pod predlogom*, Radio Svoboda, 27 II 2017, <https://www.svoboda.org/a/28332799.html>
- Ukrainka chce zmieniać język polski! Roszczeniowość sięga zenitu*, wPrawo.pl, <https://wpprawo.pl/video-ukrainka-chce-zmieniac-jezyk-polski-roszczeniowosc-siega-zenitu/>
- Ukrainka z flagą protestowała przed Dworcem Zachodnim. „Jesteśmy bardzo wyczuleni na sposób mówienia o naszym kraju”*, Wyborcza.pl, 29 XII 2019, <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,25551119,ukrainka-z-flaga-pod-dworcem-zachodnim-traktujecie-nas-jak.html>
- Vladimir Putin podpisal rasporyazheniye «O provedenii Goda Rossiyskoy Federatsii v Ukrainie»*, Ofitsial'naya stranitsa Prezidenta Rossii, 24 I 2003, <http://kremlin.ru/events/president/news/28033>

- Vstrecha s Prezidentom Ukrainy Viktorom Yanukovichem*, Ofitsial'naya stranitsa Prezidenta Rossii, 4 III 2013, <http://kremlin.ru/events/president/news/17622>
- Vstrecha s uchënymi-istorikami*, Ofitsial'naya stranitsa Prezidenta Rossii, 22 VI 2011, <http://kremlin.ru/events/president/news/12073>
- Wasiuta O., Wasiuta S., *Przywłaszczenie historii jako sposób walki informacyjno-psychologicznej Rosji przeciwko Ukrainie*, „Nowa Polityka Wschodnia” 2022, nr 2 (33), s. 21–44, DOI: 10.15804/npw20223302
- Wyrażenia „do Ukrainy”, „w Ukrainie”*, Rada Języka Polskiego przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk, <https://rjp.pan.pl/?view=article&id=2082:wyrazenia-do-ukrainy-w-ukrainie&catid=98>
- Yai O., *African ethnonyms and toponyms: reflections on decolonization*, [in:] *African ethnonyms and toponyms. Report and papers of the meeting of experts organized by Unesco in Paris, 3–7 July 1978*, Paris 1984, p. 39–50, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000059803>
- Zych M., *Polskie nazewnictwo geograficzne świata a praktyka kartograficzna*, „Polski Przegląd Kartograficzny” 2001, t. 33, nr 1, s. 10–23.